

ВУЛЬГАРИЗМИ І ПЕСТЛИВІ СЛОВА ЯК ІННОВАЦІЯ Г.В. КАТУЛА У ЛАТИНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Борбенчук Ірина Миколаївна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена творчості римського поета Г.В. Катула. В ній розглядаються впроваджені Катулом нові виражальні засоби – вульгарні й пестливі слова, та досліджується роль експресивної лексики у віршах, її вплив на латинську поетичну мову.

Ключові слова: вульгаризми, демінутивна лексика, експресивна лексика, зменшувальні суфікси, інновація, латинська поетична мова, пестливі слова, похідні іменники, римська література, словотвір іменника.

Творчість та особистість римського поета Гая Валерія Катула цікавила науковців у всі часи. Вивчення життєвого шляху поета та ролі в світовій літературі, критика текстів та поетичної майстерності призвели до відсутності дослідження віршів власне лінгвістичного характеру. Відомі в літературознавстві та лінгвістиці дослідження творчості Катула дають підставу вважати, що ефективне вивчення віршів поета можливе на підставі детального розгляду виражальних засобів латинської поетичної мови. З огляду на це, *мета* нашої праці полягає в концептуальному аналізі експресивної лексики, а також у науковому обґрунтуванні особливостей вживання вульгарних і пестливих слів у віршах Катула. *Об'єктом* дослідження послужили латиномовні тексти віршів римського поета. *Предметом* дослідження є лексика на позначення вульгаризмів та демінутивна лексика.

Під вульгаризмами Н.Г. Корлетяну розуміє народнолатинські елементи, які співіснували в текстах поруч з літературною мовою. Науковець виділяє лише Петронія, який писав свідомо виключно літературною латиною. Тому вульгаризми представлені в текстах різних жанрів письменників – комедіографів, сатириків, епіграфістів і т.д., крім того, в наукових працях, перекладах, приватній переписці. [Корлетяну 1974, 104]. Як зазначає великий тлумачний словник сучасної української мови, вульгаризм – грубе слово або вираз, що перебуває поза нормами літературної мови. Саме цей критерій ми використали при визначенні вульгарності мови при дослідженні творів Катула.

Латинські автори (Квінтіліан, Ціцерон та ін.) літературну мову називали *bona consuetudo* чи *urbanitas*, тобто відповідною говірці міста Рим, й протиставляли не літературним формам – *rusticitas*, тобто сільським говіркам. Античні письменники включали в поняття літературної норми певний лексичний відбір, граматичне значення, визначені особливості вимови. Про цей розподіл у своїх працях наголошував Квінтіліан. [Тронский 1953, 184–185] Таким чином, зусиллями письменників-класиків була створена досконала система латинської літературної мови, оснащена стилістично-експресивними засобами.

Катул знав норми літературної латини, більше того, дотримувався їх у поезії до коханої Лезбії (вірші "До Лезбії", "До горобця Лезбії", "Про Квінтію і Лезбію"), при описах природи, богів, рідного маєтку (вірші "До Діани", "До свого маєтку"). У творах, присвячених братові та друзям, весільних піснях (епілій "Весілля Пелея і

Феміди", елегія "Коса Береніки") немає навіть натяку на непристойність чи грубість. Однак вірші до ворогів, літературних суперників, військових, покровителів рясніють численними вульгаризмами. Їх ми будемо класифікувати як окремо взяті слова-вульгаризми та вирази-вульгаризми.

Серед слів-вульгаризмів найчастіше зустрічаються лексеми на позначення розпусного життя людини. Так, жінку він називає *meretrix* – блудниця, *scortium* – повія, *moecha* – розпусниця, *lupa* – блудниця, проститутка, *pessima puella* – погана дівчина, в значенні легкої поведінки. Щодо чоловічого роду, зустрічаємо іменники: *fossor* – розпусник, *senex recoctus* – старий волокита, *adulter* – коханець; субстантивовані прикметники: *cruditulus* – знаючий толк в любовних справах, *infacetus* – вульгарний, *impius*, *pathicus*, *cinaedus*, *impudicus*, *morbosus* – розбещений, паскудний. Особливого значення надає Катул гульвісі (*mentula*), добирає різні епітети на змалювання його вад: *mentula dives* – гульвіса багатий, *mentula minax* – гульвіса жажливий, *mentula mocheatur* – гульвіса розбещується. Крім того, Катул висміює розумові та фізичні вади: *caprimulgus* – козодой, *rus* – селюк, *vorax* – ненажера, *perfidus* – віроломний, *falax* – лукавий, *salaputium* – карапузик (в значенні жалюгідної людини).

Вирази-вульгаризми мають грубіше значення, й характеризують певну людську ваду: 1) *quod quisque minxit, hoc sibi solet mane, dentem atque russam defricare gingivam, ut, quo iste vester expolitior dens est, hoc te amplius bibisse praedicet loti* (XXXIX) – що хтось помочився, і має звичку собі рукою зуби й ясна до почервоніння цим натирати, і тим зуб у вас чистіший, чим більше ти напився сечі; 2) *et erit rustice semilauta crur* (LIV) – і був по-сільськи з немитими стегнами; 3) *qui ipse sui gnati minxerit in gremium* (LXVII) – хто сам своєму сину помочився у карман; 4) *valle sub alarum trux habitare caper* (LXIX) – в ямці під пахвами дикий козел проживає (про неприємний запах поту); 5) *allm affligit odore, ipse perit podagra* (LXIX) – сморідом душить її, сам від подагри кричить; 6) *possis culos et crepidas lingere corpatinas* (XCVIII) – ти зміг би лизати сідниці й шкіряне взуття; 7) *Fecundum semen adulterio* (CXIII) – розпуста плідна насінням. Як бачимо, Катул не скупиться на непристойності, звертаючись до жінок легкої поведінки та гульвіс. Він з презирством ставиться до провінціалів, називаючи їх селюками, козодоями, висміює їх неохайний зовнішній вид. Якщо раніше в літературі про це замовчувалося, то Катула цікавить будь-яка дрібничка з життя людини (неприємний запах, неохайний одяг, жадібні повії, юнаки-розпусники). Нажотт наголошує, що "особливо незрозумілим при цьому витонченому, делікатному таланті може видатись його лихослів'я, якщо не бачити в ньому відображення римського суспільства, яке завжди залишалось бруталним під своєю витонченістю" [Нажотт 1914, 372]

Щодо експресивних засобів латинської мови, перш за все слід відмітити широке використання зменшувальних слів з їх додатковим семантичним забарвленням (пестливість, презирство, співчуття, іронія, поблажливий тон тощо). Зменшувальні суфікси відіграють велику роль в сільській лексиці. Їх використовують для назв рослин, тварин та частин їх тіла при співставленні з рослинами і тваринами більшими за розмірами. Вони втратили своє експресивне забарвлення. Однак експресивність присутня в родинній лексиці (*fraterculus*, *matercula*, *socorcula*, *uxorcula*). У Плавта знаходимо зменшувальні прикметники: *argenteolus*, *aureolus*, *breviculus*,

commodulus, dulciculus, grandiculus, mendiculus і т.д. (близько 50 слів) і зменшувальні форми, утворені від ступенів порівняння: *plusculus, maiusculus, minusculus, grandiusculus*. Проте експресивна сила прикметників у Плавта невелика. Він не використав всі мовні можливості для різноманітності тональності, а метафоричні можливості прикметника майже не використовуються. Такі ж явища спостерігаємо і в працях Катона Старшого. [Тронский 1953, 137]

Катул зумів розкрити мовний потенціал латинської мови. Його вірші рясніють демінутивними словами. Є. Нажотт стверджує, що Катул "... зловживає зменшувальними словами; ними він зобов'язаний, звичайно, кількома прекрасними віршами, але іноді ними ж псує найтрагічніші моменти" [Нажотт 1914, 372].

Як відомо, в латинській мові при словотворі іменників із зменшувальним значенням використовуються суфікси *-lus, -olus, -ulus, -culus*. У віршах Катула наявні всі перераховані форманти, причому утворюють нові прикметники та іменники. Розглянемо спочатку прикметники із зменшувальними суфіксами: *aureolus* золотенький утворений від прикметника *aureus* золотий, *turgidulus* надутенький – *turgidus* надутий, *molliculus* м'якенький – *mollis* м'який, *misellus* нещасенький – *miser* нещасний, *pusillus* крихітний (про хлопчика) – *pusus* хлопчик, *turpiculus* негарненький – *turpis* негарний, *parvulus* малесенький – *parvus* малий. Катул для більшої експресії створює кілька пестливих прикметників від зменшувальних форм: *tenellulus* ніжнісінький походить від *tenellus* дуже ніжний, що в свою чергу утворений від *tener* ніжний; *mollicellus* м'якесенький – *molliculus* м'якенький – *mollis* м'який. Серед іменників можна виділити такі групи: 1) іменники із зменшувальними суфіксами, що втратили свою експресивну семантику. Це лексеми на позначення частин тіла, побутових речей, приміщень: *palmula* кисть руки утворилось від *palma* рука, *medullula* ніжний кістковий мозок – *medulla* мозок, *brachiolum* ручка – *brachium* рука, *solaciolum* невеличка втіха – *solacium* втіха, *lucellum* невеликий прибуток – *lucrum* прибуток, *hortulus* садочок – *hortus* сад, *cubiculum* кімната – *cubile* ложе, *sicula* маленький кинджал – *sica* кинджал, *capsula* скринька – *capsa* скриня. Форма *lecticulus* кушетка походить від іменника із демінутивним суфіксом *lectulus* ліжко, що утворилося від *lectus* ліжко; 2) іменники, утворені із суфіксом *-culus*: *versiculus* віршик – *versus* вірш, *ponticulus* місточок – *pons* міст, *flosculus* квіточка – *flos* квітка, *auricula* вушко – *auris* вухо, *latusculum* тільце – *latus* тіло, *munuscula* подаруночок – *munus* дар; 3) іменники, утворені із суфіксом *-lus*: *libellus* книжечка – *liber* книжка, *lapillus* камінчик – *lapis* камінь, *villula* маєточок – *villa* маєток, *vetula* старенька (у значенні "бабуся") – *vetus* стара, *sarcinula* вузлик – *sarcina* вузол, *amiculus* дружок – *amicus* друг, *codicillus* дощечка – *codex* доска, *pipulus* хлопчик – *pipus* хлопець, *puellula* дівчинка – *puella* дівчина, *zonula* поясочок – *zona* пояс, *pipula* дівчишко – *pipa* дівчина.

Зменшувально-пестливі слова надають віршам певного емоційного забарвлення – відтінку ніжності, ласки. Катул свідомо вживає демінутивну лексику, причому в одних віршах це поодинокі слова, що підкреслюють ніжне ставлення мовця до особи чи предмету (I, XIV, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXXV, XLII, LVI), а в інших – часте повторення одних і тих же слів, чи вживання зменшувальних слів із різним значенням (XVI, XVII, XXV, LXI, LXIII, LXIV).

Таким чином, вульгаризми і експресивна лексика розширили мовні можливості латини. Легкість, з якою латинська мова утворює і використовує зменшувальні імена збагатила її словниковий склад. Латинська лексика стала більш гнучкою. Вульгарні, народні слова Катул підняв до рівня поезії й збагатив літературну латину. Вульгаризми і пестливі слова є інновацією Катула в латинській поетичній мові, внесли сутнісні зміни у вживанні латини, підвищили результативність її функціонування. Гай Валерій Катул надав імпульс потенційним можливостям виражальних засобів та забезпечив якісно нові результати функціонування латинської поетичної мови.

Стаття посвячена творчеству римського поета Г.В. Катулла. В ней рассматриваются внедренные Катуллом новые выразительные средства – вульгарные и ласкательные слова, и исследуется роль экспрессивной лексики в стихах, ее влияние на латинский поэтический язык.

Ключевые слова: вульгаризмы, деминутивная лексика, экспрессивная лексика, уменьшительные суффиксы, инновация, латинский поэтический язык, производные существительные, римская литература, словообразование существительного.

This article is devoted to works of the Roman poet G.V. Catul. It describes new means of expression introduced by Catul such as vulgarisms and endearment words. The research covers the role of expressive vocabulary in verses and its influence on Latin language.

Key words: Vulgarisms, diminutive vocabulary, expressive vocabulary, diminutive suffixes, innovation, Latin poetic language, derivative nouns, Roman literature, word-formation of nouns.

Література:

1. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – М.: Рус. яз., 2000. – 846 с.
2. Корлэтяну Н.Г. Исследования народной латыни и ее отношений с романскими языками / Н.Г. Корлэтяну. – М.: Наука, 1974. – 300 с.
3. *Нажотт Е.* История латинской литературы от ее начала до VI века нашей эры / Е. Нажотт. – М., 1914. – 560 с.
4. Павлов В.Л. Про співвідношення понять "нове", "новація", "інновація" / В.Л. Павлов // Альманах. Філософ. пробл. гуманіст. наук. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – 2005. – № 4. – С. 54–63.
5. Тронский И.М. Очерки из истории латинского языка / И.М. Тронский. – М.; Л., 1953. – 270 с.
6. *C. Valerii Catulli Carmina.* Oxonii e typographeo clarendoniano. Published in the United States by Oxford University Press Inc., N.Y., 1958 – 113 s.